

УДК 94(477.85):323.1«1918»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/46-1-2>

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,

orcid.org/0000-0002-4969-052X

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна),

доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної, кадрової роботи та оборонного планування
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) *vilnickiy@gmail.com*

Микола ГЛІБИЩУК,

orcid.org/0000-0002-3829-9736

кандидат історичних наук,

асистент кафедри всесвітньої історії

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) *m.hlibischuk@chnu.edu.ua*

БУКОВИНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ 1918 РОКУ

Перша світова війна стала подією, яка докорінно змінила людську цивілізацію. Саме війна 1914–1918 років та початок революційних подій в Російській імперії 1917 року були тими чинниками, які дали змогу українському національному табору розпочати боротьбу за незалежність. Тематикою революційних подій 1918 року на Буковині активно займалися українські науковці, які, базуючись на архівних матеріалах, зуміли відтворити доволі детальну історію буковинського краю у революційних перипетіях 1918 року. Перш за все їх цікавили ключові події, роль окремих інституцій у цих процесах, національні спільноти тощо. Однак у їх дослідницькому фокусі перебували революційні тенденції загалом на території Буковини у 1918 році, але не участь буковинських селян у цих подіях. Саме цих обумовлюється мета статті, що полягає у характеристиці участі селян у революційних процесах у 1918 році на території Буковини. Методологія дослідження спирається на принципи історизму, науковості, застосування джерелознавчих методів, авторської об'єктивності, використовується метод внутрішньої критики джерел. Наукова новизна полягає в тому, що у публікації здійснюється одна з перших спроб проаналізувати участь буковинських селян у революційних перипетіях 1918 року. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що селяни були однією з ключових рушійних сил у революційних подіях 1918 року на Буковині. Звісно, прихід на територію регіону румунських збройних сил наприкінці 1918 року і приєднання краю до Королівства Румунії звели нанівець революційну боротьбу буковинців, у тому числі селян, за об'єднання з Україною. Однак ідея української державності не зникла, вона утвердилася у свідомості багатьох українців на цілі десятиліття і згодом, за інших обставин кінця ХХ ст., дістала свою реалізацію.

Ключові слова: Перша світова війна, Буковина, Українська революція 1917–1921 років, селяни.

Vasyl ILNYTSKYI,

orcid.org/0000-0002-4969-052X

PhD Hab. (History), Associate Professor,

Head of the Department of Ukraine's History

Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine),

Associate Professor at the Department of Mobilization, Organizational, Staffing,

Human Resources and Defense Planning

National Academy of Land Forces named after Petro Sahaidachnyi

(Lviv, Ukraine) *vilnickiy@gmail.com*

Mykola HLIBISCHUK,

orcid.org/0000-0002-3829-9736

PhD (History),

Assistant Professor at the Department of World History

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) *m.hlibischuk@chnu.edu.ua*

BUKOVINIAN PEASANTRY IN THE REVOLUTIONARY EVENTS OF 1918

The First World War was an event that radically changed human civilization. It was the war of 1914–1918 and the beginning of the revolutionary events in the Russian Empire in 1917 that were the factor that allowed the Ukrainian

national camp to begin the struggle for independence. Ukrainian scholars were actively involved in the revolutionary events of 1918 in Bukovyna. Based on archival materials, they managed to recreate a fairly detailed history of the Bukovyna region in the revolutionary vicissitudes of 1918. First of all, they were interested in key events, the role of individual institutions in these processes etc. However, their research focus was on revolutionary trends in Bukovina in general in 1918, but not on the participation of Bukovina peasants in these events. The purpose of the article is to determine these – to characterize the participation of peasants in the revolutionary processes in 1918 in Bukovina. The research methodology is based on the principles of historicism, scientific nature; the use of source research methods, author's objectivity, and the method of internal criticism of sources is used. The scientific novelty lies in the fact that this publication is one of the first attempts to analyze the role of Bukovinian farmers in the revolutionary upheavals of 1918. Summing up, we note that the peasants were one of the key driving forces in the revolutionary events of 1918 in Bukovina. Of course, the arrival of the Romanian armed forces in the region at the end of 1918 and the annexation of the region to the Kingdom of Romania nullified the revolutionary struggle of the Bukovinians, including the peasants, for the unification of Ukraine. However, Ukrainian statehood did not disappear; it was established in the minds of many Ukrainians for decades and later, under other circumstances of the late twentieth century got its realization.

Key words: First World War, Bukovina, Ukrainian revolution 1917–1921, peasants.

Постановка проблеми. Перша світова війна стала подією, яка докорінно змінила людську цивілізацію. Велика війна 1914–1918 років, як прийнято називати цей світовий конфлікт у західній історіографії, спричинила суттєві перетворення у кожній царині життя суспільства та трансформувала політичний ландшафт тогочасного світу. Якщо до 1914 року на політичній мапі домінували імперії (Велика Британія, Франція, кайзерівська Німеччина, Австро-Угорщина, царська Росія, Османська імперія), то після завершення Першої світової війни національні держави зайняли провідні позиції. Більш того, нації, які раніше перебували у складі імперських державних утворень, отримали шанс створити власні держави. Таке «вікно можливостей» відкрилося і для українців. Саме війна 1914–1918 років та початок революційних подій в Російській імперії 1917 року були тими чинниками, які дали змогу українському національному табору розпочати боротьбу за незалежність.

Аналіз досліджень. Варто наголосити на тому, що тематикою революційних подій 1918 року на Буковині активно займалися українські науковці, зокрема В. Ботушанський (Ботушанський, 2008; 2013; 2018) І. Буркут (Буркут, 2018), О. Добржанський, В. Старик (Добржанський, Старик, 2008; 2009; 2009), І. Піддубний (Піддубний, 2000; 2013), С. Осачук (Осачук, 2005). Їх наукові напрацювання є доволі численними. Названі історики, базуючись на архівних матеріалах, зуміли відтворити доволі детальну історію буковинського краю у революційних перипетіях 1918 року. Перш за все їх цікавили ключові події, роль окремих інституцій у цих процесах, національні спільноти. Однак у їх дослідницькому фокусі перебували революційні тенденції загалом на території Буковини у 1918 році, але не участь буковинських селян у цих подіях.

Мета статті полягає у характеристиці участі селян у революційних процесах у 1918 році на території Буковини.

Виклад основного матеріалу. Революційні події в краї не були випадковими. До цієї доленосної події українці готувалися понад півстоліття з того часу, коли у 60-х роках ХІХ ст. почалося українське національне відродження на Буковині. За порівняно невеликий відрізок часу українці змогли вирішити чимало питань націотворення. Зокрема, було досягнуто значних успіхів у розвитку освіти рідною мовою. Напередодні Першої світової війни фактично у кожному українському селі була народна школа з українською мовою викладання, діяли українські гімназії, в Чернівецькому університеті була відкрита кафедра української мови та літератури, велася активна боротьба за створення кафедри історії України. Українська мова була визнана австрійською владою однією з крайових мов. Її повинні були знати чиновники, українською мовою друкувалися імперські і крайові закони та розпорядження.

В містах і селах українці гуртувалися в численних громадських організаціях (товариствах), які займалися економічною, культурно-просвітницькою, науковою, мистецькою, добродійною, спортивною діяльністю (Добржанський, 2009: 28).

Напередодні війни політичні інтереси українців, у тому числі селян, захищали чотири політичні партії, такі як національно-демократична, народна, радикальна і соціал-демократична. Незважаючи на певні ідейні відмінності, всі вони стояли на національних позиціях і вважали, що в майбутньому Україна стане незалежною державою, а українська частина Буковини увійде до її складу. Ця перспектива розглядалась як віддалена, а найближчим завданням вважалось створення окремого автономного краю в Австро-Угорщині, до якого б мали увійти українські частини Галичини, Буковини і Закарпаття.

На Буковині порівняно з Галичиною менших масштабів набув москвофільський рух. Москвофіли напередодні війни не мали жодного депутата

в Австрійському парламенті чи Буковинському сеймі. Їхні товариства частково були розгромлені у 1910 році за антидержавну діяльність, а ті, що залишилися, були нечисленними і маловпливовими (Добржанський, 2009: 28–29).

Слід відзначити, що важливі зміни відбулися в ідейних переконаннях українців краю, насамперед серед селянства. Усвідомлення себе українцями стало домінуючим, відійшли у минуле ідеї про єдиний автохтонний буковинський православний народ або про те, що українці Буковини – це частина «єдиного русского народа от Карпат до Камчатки». У побуті та на державному рівнях все більше вживався термін «український», ніж «руський». Значно розширилися контакти з українцями Галичини та Наддніпрянської України. Ідея єдності всіх українських земель стала однією з головних у політичному і культурному дискурсі.

Зазначимо, що українське національне відродження породило цілу плеяду видатних політичних, просвітніх, культурних діячів, які творили національний рух, відстоювали інтереси українців на різних рівнях, розвивали українську мову, культуру, формували національну еліту. Величезний внесок у становлення українства краю як нації зробили видатні українські письменники і митці краю, зокрема Юрій Федькович, брати Сидір та Григорій Воробкевичі, Ольга Кобилянська, Євгенія Ярошинська, Юстин Пігуляк, Микола Івасюк, Василь Шкрібляк (Добржанський, 2009: 29).

Слід підкреслити, що з розвитком національного руху формувалася політична еліта українства. Безперечно, найвпливовішим українським політиком напередодні та в роки Першої світової війни був Микола Василько. Він мав специфічні підходи до методів політичної діяльності, вважаючи, що всі питання можна вирішувати шляхом закулісних переговорів та різних альянсів. Маючи широкі зв'язки у вищих ешелонах імперської влади, він успішно вирішував чимало проблем, сприяючи посиленню позицій українства. Більшість українських політиків підтримувала М. Василька, зокрема О. Попович, Є. Пігуляк, М. Спинул, Т. Драчинський, І. Семака, А. Лукашевич.

Отже, можна впевнено сказати, що напередодні Першої світової війни українці Буковини мали політичну еліту, яка ідейно й організаційно була готова до того, щоб на практиці втілювати в життя державницькі ідеї.

Лідери українського національного табору намагалися впливати на широкі народні маси, пропагуючи свої погляди. Для цього використовувалися різні засоби, зокрема видання періодики, книжок і брошур, поштівки, відзначення історич-

них ювілеїв. Однією з найбільш дієвих форм стали віча. Фактично це були збори жителів одного або кількох населених пунктів, які, як правило, проводилися під відкритим небом, бо не було приміщень, які б могли вмістити велику кількість людей. Такі віча регулярно скликали депутати різних рівнів, щоби прозвітувати про свою роботу, заручитися підтримкою широких верств населення, закликати людей до якихось конкретних дій. Зібрання у вигляді віч були досить популярними, вони давали можливість неписьменним селянам поспілкуватися з політиками, почути пропозиції щодо вирішення нагальних проблем селян. На початку ХХ ст. вже сформувалася певна традиція у проведенні віч. Як правило, спочатку відбувались урочиста і ділова частини, а потім була або мистецька, або суто розважальна частина. Віча, як правило, мали яскраве національне й патріотичне забарвлення (Добржанський, 2009: 30–31).

Своєрідним каталізатором, що прискорив консолідацію українців Буковини, стала Перша світова війна. Вона загострила питання про майбутню державну приналежність Буковини. На територію краю претендувала царська Росія, яка поширювала думку про те, що русини Буковини перебувають під німецьким ярмом і потребують звільнення на приєднання до Росії.

З іншого боку, на Буковину претендувала Румунія, яка вважала, що ця територія заселена переважно румунами, які прагнуть об'єднання з рештою румунського народу. У результаті цього Буковина стала розмінною монетою в складних дипломатичних переговорах, які від самого початку війни проводили країни Антанти і Румунія. Такий дипломатичний торг між ними продовжувався два роки. Влітку 1915 року переговори уряду Й. Братіану з Великою Британією, Францією і Росією зайшли так далеко, що залишилося лише поставити підпис під домовленістю про приєднання Королівства Румунії до Антанти. Проте в останню хвилину румунська сторона роздумала, оскільки становище на фронтах склалося несприятливо для альянсу цих держав. Й. Братіану спритно ухилився від виконання своїх обіцянок і ще рік втілював політику лавірування. Характерно, що ні Російська імперія, ні Румунія, ні інші держави Антанти не цікавилися думкою місцевого населення, вирішуючи все за нього.

Слід зазначити, що значний вплив на населення буковинського краю справила Російська та Українська революції. Опосередковано це відбулося через солдат-українців російської армії. Як відомо, навесні 1917 року Буковина залишилася окупованою російськими військами. Після

створення Центральної Ради українці – солдати російської армії створили Український військовий клуб імені Павла Полуботка, який всіляко популяризував ідеї Української революції 1917–1921 років. Показовою стала участь українських солдат у першотравневій демонстрації в Чернівцях у 1917 році. Газета «Буковина» повідомляла таке: «Найцікавіше для нас було українське жите, що так і кипіло у місті після революції. Солдати-українці святкували свободу величавим походом з образом Шевченка, прибраними рушниками, із синьо-жовтими хоругвами з різними написами, музика виграла, а хор виспівував українські пісні» (Добржанський, 2009: 31).

Чимало зробив для популяризації української революції на Буковині відомий український історик та громадський діяч Дмитро Дорошенко, який був призначений Тимчасовим урядом Галицько-Буковинським генерал-губернатором. За його сприяння відбулася реорганізація управлінського апарату в Чернівцях та повітах краю. Губернським комісаром Буковини був призначений відомий український діяч О. Лотоцький. Чимало українців увійшли в органи правління на місцях.

У серпні 1917 року Буковину було звільнено від російської окупації. Однак про події в Наддніпрянській Україні в краї добре знали. Газета «Буковина» регулярно публікувала інформацію про перебіг подій на Наддніпрянщині. Особливо активізувалися ці повідомлення у зв'язку з мирними переговорами у Брест-Литовську.

Проголошення незалежності Української Народної Республіки та укладення Брестського миру викликали піднесення в українців Буковини. Газета «Буковина» писала 28 березня 1918 року таке: «Як всюди по Галичині, так і на Буковині епохальна хвиля світлого відродження української держави і заключення з нею мира радісно зворушила українське населення. Доказом того є відправи благодарственних Богослужень і численні маніфестаційні походи по селах і містах».

Зазначимо, що упродовж Великої війни 1914–1918 років українські депутати різних рівнів неодноразово піднімали питання про створення окремого українського автономного краю в Австро-Угорщині. У секретних протоколах Брестського договору було зазначено, що австрійський уряд зобов'язується до 20 липня 1918 року створити таку адміністративну одиницю. Це давало підставу українській репрезентації впевненіше вимагати вирішення цього питання (Добржанський, 2009: 32).

Нове загострення питання про майбутнє української частини Галичини і Буковини відбулося

влітку 1918 року у зв'язку з витоком інформації про секретні протоколи і відмовою австрійської влади виконувати свої зобов'язання. Шалену антиукраїнську кампанію підняла польська преса. Українські депутати вимагали від австрійського уряду виконання зобов'язань. По селах і містах Буковини прокотилася хвиля віч і зібрань із вимогою ратифікації Брестського мирного договору та створення окремої української провінції в Австрії.

Тим часом у вересні – на початку жовтня 1918 року ситуація на фронтах Першої світової війни катастрофічно погіршувалася для країн Четвертого союзу. Ставало зрозуміло, що війна йде до завершення. Це ще більше активізувало обговорення майбутнього Буковини. В газетах розгорілася полеміка щодо того, чи залишиться Буковина як єдине ціле. Володимир Залозецький, наприклад, наголошував на тому, що Буковину обов'язково потрібно поділити за етнічною ознакою, бо інакше неминучі гострі міжнаціональні конфлікти. В газеті «Буковина» надруковано велику редакційну статтю «Прогноз перспектив здобуття державної самостійності українцями Буковини», в якій зазначалося таке: «Ми, українці, стоїмо твердо за злукою Східної Галичини й північної Буковини по Серет в одно державне українське тіло в спілці з краями теперішньої австро-угорської монархії. Найліпше було би основати з цих країв українське королівство з австрійським архикнязем як королем. Це королівство мало би злучитися з австро-угорською федерацією народних федеративних держав». Ця стаття яскраво засвідчувала ті уявлення, які панували серед українських політиків щодо майбутнього Буковини. Переважала ідея широкої національної автономії в рамках Австро-Угорщини (Добржанський, 2009: 32–33).

Спробою врятувати імперію шляхом її реорганізації у федерацію став маніфест Карла I «Моїм вірним австрійським народам» від 16 жовтня 1918 року. У ньому наголошувалося на тому, що Австрія повинна стати федеративною державою, в якій кожна народність утворює власну державу на території, яку населяє. У маніфесті зазначалося, що «до народів, на самовизначенні яких базується нова держава, звертаю мій заклик, щоб вони співпрацювали в цій великій справі через Національні Ради, які будуть створені з депутатів до Державної Ради кожної нації і повинні представляти інтереси своїх народів щодо себе та мого уряду». Цей маніфест вже явно запізнився, бо народи Австро-Угорщини почали діяти самостійно у прискореному темпі, бажаючи створити власні державні об'єднання різного рівня (Буркут, 2018: 36).

18 жовтня 1918 року у Львові була утворена Українська Національна Рада під проводом Євгена Петрушевича. Одним із його заступників був буковинець Омелян Попович. До її складу увійшли всі українські депутати австрійського парламенту і крайових сеймів Буковини, а також по три представники українських політичних партій цих земель. Метою УНР було створення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) на етнічних українських землях Австро-Угорської імперії.

24 жовтня 1918 року у Чернівцях на зборах старшин легіону Українських січових стрільців було ухвалено резолюцію про об'єднання з Великою Україною і створення єдиної Соборної самостійної Української Республіки.

Після повернення буковинської делегації до Чернівців 25 жовтня 1918 року відбулася розширена нарада членів Української Національної Ради і представників політичних партій та громадських товариств Буковини, на якій створили Український Крайовий Комітет Буковини. Його головою обрали відомого педагога Буковини Омеляна Поповича. Після його обрання президентом краю 7 листопада «Крайовий Комітет» був перейменований на «Українську крайову національну раду», головою якої став Агенор Артимович (Ботушанський, 2008: 72).

Слід зазначити, що активна участь буковинських селян була не лише в згаданих перипетіях, але й у народному віче, організованому в Чернівцях 3 листопада 1918 року. Ось як писав про це відомий тогочасний буковинський громадсько-політичний діяч Сергій Канюк. Він згадував так: «Тим часом наближався день віча. Народ хотів віча, хотів справді сказати своє слово. Про обрання депутатів ніхто й не думав, хто міг, той їхав. Великими валками напливали селяни до міста, деякі вже за день наперед, щоб не спізнитися. Із приміських сіл, як Жучка, Мамаївці, котилися сотні возів, «делегатів» на віче. І напливало їх із всіх закутків Буковини, не тільки з українських сіл, але й з волоських. Число тих, то прибув на віче, було близько 40 тисяч» (Добржанський, Старик, 2008: 935).

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що селяни були однією з ключових рушійних сил у революційних подіях 1918 року на Буковині. Звісно, прихід на територію регіону румунських збройних сил наприкінці 1918 року і приєднання краю до Королівства Румунії звели нанівець революційну боротьбу буковинців, у тому числі селян, за об'єднання Україною. Однак ідея української державності не зникла, вона утвердилася у свідомості багатьох українців на цілі десятиліття і згодом, за інших обставин кінця ХХ ст., дістала свою реалізацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ботушанський В. Революційні події на Буковині в листопаді 1918 року (до 95-річчя Народного віча українців Буковини 3 листопада 1918 року). *Питання історії України* : збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Т. 16. Чернівці : Технодрук, 2013. С. 224–226.
2. Ботушанський В. До питання про державницькі орієнтації українців Буковини восени 1918 року (до 100-річчя Буковинського народного віча 3 листопада 1918 року). *Питання історії України* : збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Т. 20. Чернівці : ЧНУ, 2018. С. 43–56.
3. Ботушанський В. Роль Українського крайового комітету в революційних подіях 1918 року в Чернівцях (за спогадами О. Поповича та М. Кордуби). *Питання історії України*. 2008. Т. 11. С. 71–75.
4. Буркут І. Розпад Австро-Угорщини і формування нових держав Центральної та Східної Європи. Буковинське віче 3 листопада 1918 року (статті, документи, матеріали). Чернівці : Місто, 2018. С. 30–40.
5. Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 роки). Одеса : Маяк, 2008. 1168 с.
6. Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 роки): документи і матеріали. Чернівці : Чернівецька обласна друкарня, 2009. 514 с.
7. Добржанський О. Соборницькі прагнення українців Буковини восени 1918 року. *Український історичний журнал*. 2009. С. 28–38.
8. Піддубний І. Органи влади та державне управління на Буковині в період розпаду Австро-Угорщини та інтегрування краю до складу «Великої Румунії» (1918–1922 роки). *Історична панорама* : збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність «Історія». Вип. 17. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2013. С. 64–96.
9. Піддубний І. Питання Бессарабії в українсько-румунських відносинах у 1918 році. *Хроніка подій. Зелена Буковина*. 2000. № 1–2. С. 44–56.
10. Осачук С. Соціальна динаміка і політичні орієнтації німців Буковини 1918–1940 років. Буковина 1918–1940 років: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (матеріали і документи). Чернівці : Зелена Буковина, 2005. С. 89–118.

REFERENCES

1. Botushans'kij V. Revolucijni podij na Bukovini v listopadi 1918 roku (do 95-richchya Narodnogo vicha ukrajnciv Bukovini 3 listopada 1918 r.) [Revolutionary events in Bukovina in November 1918 (to the 95th anniversary of the People's Council of Ukrainians of Bukovina November 3, 1918)] Pitannya istorij Ukraini. Zb. nauk. pr. kafedri istorij Ukraini Chernivec'kogo nac. un-tu imeni Yuriya Fed'kovicha. Chernivci: Tekhnodruk, 2013. T. 16. S. 224–226 [in Ukrainian].

2. Botushans'kij V. Do pitannya pro derzhavnic'ki orientacij ukrajnciv Bukovini voseni 1918 r. (do 100-richchya Bukovins'kogo narodnogo vicha 3 listopada 1918 roku). [On the question of the state orientations of the Ukrainians of Bukovina in the autumn of 1918 (to the 100th anniversary of the Bukovina People's Council on November 3, 1918)]. Pitannya istorij Ukraini. Zbirnik naukovih prac' kafedri istorij Ukraini Chernivec'kogo nacional'nogo universitetu imeni Yuriya Fed'kovicha. Chernivci: ChNU, 2018. T. 20. S. 43–56 [in Ukrainian].
3. Botushans'kij V. Rol' Ukrajs'kogo krajovogo komitetu v revolyucijnih podiyah 1918 r. v Chernivcyah (za spogadami O. Popovicha ta M. Kordubi). [The role of the Ukrainian National Committee in the revolutionary events of 1918 in Chernivtsi (according to the memoirs of O. Popovych and M. Korduba)]. Pitannya istorij Ukraini. 2008. T. 11. S. 71–75 [in Ukrainian].
4. Burkut I. Rozpad Avstro-Ugorshchini i formuvannya novih derzhav Central'noj ta Skhidnoj Evropi. [The collapse of Austria-Hungary and the formation of new states in Central and Eastern Europe]. Bukovins'ke viche 3 listopada 1918 r. (statti, dokumenti, materialy). Chernivci: Misto, 2018. S. 30–40 [in Ukrainian].
5. Dobrzhans'kij O., Starik V. Bazhaemo do Ukraini! Zmagannya za ukrajns'ku derzhavnist' na Bukovini u spogadah ochevidciv (1914–1921 rr.) [We wish you to Ukraine! Eyewitness recollections of the struggle for Ukrainian statehood in Bukovyna]. Odesa: Mayak, 2008. 1168 s. [in Ukrainian].
6. Dobrzhans'kij O., Starik V. Zmagannya za ukrajns'ku derzhavnist' na Bukovini (1914–1921 rr.): dokumenti i materialy. [Competition for Ukrainian statehood in Bukovina (1914–1921): documents and materials]. Chernivci: Chernivec'ka oblasna drukarnya, 2009. 514 s. [in Ukrainian].
7. Dobrzhans'kij O. Sobornic'ki pragnennya ukrajnciv Bukovini voseni 1918 r. [Conciliar aspirations of the Ukrainians of Bukovina in the autumn of 1918]. Ukrajs'kij istorichnij zhurnal. 2009. S. 28–38 [in Ukrainian].
8. Piddubnij I. Organi vladi ta derzhavne upravlinnya na Bukovini v period rozpadu Avstro-Ugorshchini ta integruvannya krayu do skladu “Velikoj Rumunij” (1918–1922 rr.). [Authorities and public administration in Bukovina during the disintegration of Austria-Hungary and the integration of the region into the “Greater Romania” (1918–1922)]. Istorichna panorama: zbirnik naukovih statej ChNU. Special'nist' “Istoriya”. Chernivci: Chernivec'kij nac. un-t, 2013. Vip. 17. S. 64–96 [in Ukrainian].
9. Piddubnij I. Pitannya Bessarabij v ukrajns'ko-rumuns'kih vidnosinah u 1918 roci. Hronika podij. [The issue of Bessarabia in Ukrainian-Romanian relations in 1918. Chronicle of events]. Zelena Bukovina. 2000. № 1–2. S. 44–56 [in Ukrainian].
10. Osachuk S. Social'na dinamika i politichni orientacij nimciv Bukovini 1918–1940 rr. [Social dynamics and political orientations of the Germans of Bukovina 1918–1940]. Bukovina 1918–1940 rr.: zovnishni vplivi ta vnutrishnij rozvitok (materialy i dokumenty). Chernivci: Zelena Bukovina, 2005. S. 89–118 [in Ukrainian].